

Zöldréti Attila

Tükörkép a V4-országok 2019. évi versenyképességéről

Reflection on the Competitiveness of the V4 Countries in 2019

Összefoglalás

A világgazdaság tengere hol kisebb, hol nagyobb hullámokat vet, ritka az a pillanat, amikor nem háborog. A szélcsend sem jó a vitorlázásnak, így mindnyájunknak el kell fogadni, hogy nem várhatunk a „jobb” pillanatokra, hanem mindig az adott pillanat adottságainak, kihívásainak megfelelően kell cselekedni. A V4-országok a politikai együttműködésen túl ma már az európai gazdasági növekedés zálogát jelentik, így a tanulmány szerzője azt a célt tűzte ki maga elé, hogy az egyre erősödő gazdasági együttműködés segítése érdekében a V4-országok 2019. évi versenyképességi helyzetéről látéletet készít, és annak elemzése alapján rámutat az ezen országok előtt álló feladatok hasonlóságára. Ehhez nemcsak a nagy nemzetközi elemzőintézmények 2019. évi előrejelzéseit használja, hanem azok kritikai észrevételezése mellett kiegészítő mutatók bevonásának segítségével mutatja be átfogóan a V4-országok pozícióját.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: O1, O18, O57, I25, M12

Kulcsszavak: gazdasági fejlődés, regionális elemzés, országok összehasonlítása, képzés és gazdasági fejlődés, személynzeti menedzsment

Summary

The “sea of the world economy” has either smaller or larger waves as it is a rare moment that it has no turbulence in it. Neither is the doldrum good for sailing, therefore we just all have to accept that we can not wait for “better moments” to come, but al-

DR. ZÖLDRÉTI ATTILA a közgazdaság-tudomány kandidátusa, BFKH projekt-ellenőrzési és kontrolling osztályvezető (zoldretia@gmail.com).

ways have to act according to the conditions and challenges of the actual moment. Beyond their political cooperation, today, the V4 countries (Czech Republic, Hungary, Poland, Slovakia) are now the key to economic growth in Europe. Thus, the author of this study undertook the task of reviewing and analyzing the state of competitiveness of V4 countries in 2019 and pointing out the similarity of the challenges facing V4 countries. For this work, the author use not only 2019 forecasts of major international analytical institutions, but also critically review them with the inclusion of additional indicators to be able to give a comprehensive presentation on the position of the V4 countries.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: O1, O18, O57, I25, M12

Keywords: economic development, regional analysis, comparative studies of countries, education and economic development, personnel management

BEVEZETÉS

A gazdasági válságok mint búvópatakok hol eltűnnek a szemünk elől, hol pedig megújult erővel törnek felszínre. Alig múlt el néhány jó év az utolsó nagy pénzügyi-gazdasági világválság sikeresnek ítélt kezelése óta, és máris egy újabb válság kialakulására utaló jeleket látunk. Ezért folyamatos erőfeszítéseket kell tennünk annak érdekében, hogy helyesen érzékeljük és értékeljük mind az adott, mind pedig az elérendő pozíciónkat, annak érdekében, hogy helyes navigációval a kívánt célpontot tudjuk elérni. A Nagy Pompeiusként emlegetett császár a Sziciliából Rómába gabonát szállító hajókat „buzdította”, hogy a viharos idő ellenére is hajózzanak ki a kikötőből. „*Navigare necesse est, vivere non est necesse*”, azaz: Hajózni muszáj, élni nem. Ez a „hajózni muszáj” ma is parancserejű motiváció a kereskedelem és az azzal összefüggő gazdasági teljesítmény fejlesztésére és növelésére, hiszen Földünk növekvő népességének fenntartható ellátása megköveteli a gazdasági teljesítmény növelését.

A földrajzi, gazdasági pozíciókért és piacokért folytatott világgazdasági verseny részeként a globális, regionális és lokális piac érintettjei és az erre szakosodott intézetek ma már folyamatosan értékeli a térségek, országok és a piaci szereplők gazdasági erejét és versenyképességét, a jövőben várható piaci részesedések alakulása, valamint az azokhoz tartozó belső összefüggések feltárása érdekében. A vizsgálatok és azon belül a versenyképességi vizsgálatok módszertana nem egységes. Megalapozott vélemények már korábban is rámutattak arra, hogy a nagy nemzetközi intézmények versenyképességi mutatóiban a szubjektivitás is tetten érhető, tehát torzított az általuk közvetített tükörkép. A tanulmány nem egy új versenyképességi mutató módszertanához, hanem a jelenleg alkalmazott versenyképességi mutatók kritikájához kíván további adalékok segítségével hozzájárulni, és rámutatni a szubjektivitásra, ezzel az általuk közvetített képet kívánja korrigálni. A tanulmány további célja arra is rámutatni, hogy bár elkerülhetetlen módon minden versenyképességi eljárás szerves része a humán erőforrás vizsgálata, vagyis

annak elemzése, hogy a rendelkezésre álló humánkapacitás hogyan hat a gazdálkodásra és a versenyképességre, ezen a területen még jelentős tartalékok állnak rendelkezésre. Különösen érvényes ez a magas humánpotenciállal rendelkező tehetségek versenyképességgel összefüggő területén. A versenyképesség növelése szempontjából, érthető módon, kiemelt szerepet játszik az adott ország tehetségfelszívó és -megtartó képessége. Ez a V4-országok szempontjából is kiemelten fontos, hiszen a jó példákat követve cél az innovatív gazdaság elérése, abban pedig a humán tőke szerepe megkérdőjelezhetetlen.

AZ EURÓPAI UNIÓ GAZDASÁGI KOHÉZIÓJÁNAK ÉS A V4-ORSZÁGOK NÖVEKVŐ SZEREPÉNEK ÖSSZEFÜGGÉSEI

Az Európai Unió (EU) 500 millió főt meghaladó összlakossága által generált fogyasztás fontos hajtóereje az Unió gazdasági kohéziójának. Mindez már csak azzal a ténnyel is magyarázható, hogy ha az EU-t a lakosságszám szerint egységesnek tekintenénk, a harmadik legnagyobb lakosságszámmal rendelkező ország lenne a világon. Ez a belső szabályozással biztosítani kívánt, egységes belső piachoz tartozó fogyasztás fontos kivása és összetartó ereje a fogyasztásvezérelt világunkban az uniós gazdaságnak. Ennek tükrében érthető, hogy az Európai Unió egyik legnagyobb horderejű vívmányának az egységes belső piac megteremtése tekinthető, hiszen a már említett 500 millió főt meghaladó fogyasztói kapacitás által biztosított gazdasági hajtóerő képezi a hosszú távú uniós együttműködés érdekeltégi alapját. Az alapelvek érvényesítése és az egységes piac működése érdekében az uniós jogalkotók több száz jogszabályt fogadtak el az Unión belüli technikai, szabályozási és jogi akadályok elhárítása céljából. Egy sor olyan szakpolitikát dolgoztak ki az EU-ban, amelyek alapvetően befolyásolják a polgárok és a vállalkozások életét. Egyebek mellett ezek közé tartozik a versenypolitika, amelyben a tényleges verseny elősegítése és fenntartása nem önmagában vett cél, hanem egy szabad és dinamikus, a belső fogyasztás oldaláról vezérelt piac megvalósításának feltétele, amely egyúttal az általános gazdasági jólét előmozdításának is egyik eszköze.

A közösségi versenyszabályok alapvető célja a torzulástól mentes szabadpiaci verseny biztosítása. A régi belső vámakadályok felszámolását követően ma már az áruk, a szolgáltatások és a tőke szabad áramlása is biztosított az egységes belső piacon. A szabályozás nemcsak a belső, hanem a külső, harmadik fél irányában történő együttműködésre is kiterjed, szem előtt tartva az egységes belső piac védelmét. Az egységes belső piacon folytatott verseny az előzőeken túl azért is fontos az uniós vállalkozások számára, mert az ezen a piacon szerzett versenytapasztalat alapozza meg a helytállást és a további piacszerzést a világ egyéb piacain folytatott küzdelemben.

Üröm az örömben, hogy néhány EU-tagország, különösen az IMF 2019-es GDP-előrejelzésében a top 10-es pozícióban szereplő Németország, Franciaország, Nagy-Britannia és Olaszország, valóban kiemelkedően szép teljesítményt ér el, de ebből sajnos feltételezhető, hogy ezek az eredmények beárnyékolják az „együtt könnyebb és együtt erősebbek vagyunk” elv maradéktalan érvényesülését az EU-ban (IMF, 2019). Ez leginkább az egységes belpiac védelmének gyakorlatában (hiányában) nyilvánul meg, ahol esetükben mindenki csak a saját piacai védelmének mértékéig védi a közöset.

Az előzőek nyilvánvalóan szerepet játszanak az EU jövője szempontjából egyelőre nehezen belátható következményekkel járó Brexit esetében is, amelyet jelenleg az egységes belpiachoz kötődő közös érdekelttség helyett a centrifugális erő vezérel.

A 1. táblázatban az UN (2019) által nyilvántartott lakosságszámadatokat közöljük, amelyek gyakorlatilag megegyeznek a The World Bank és a The World Factbook adataival. A lista érdekessége, hogy az USA, lakosságszámát tekintve, a mintegy 330 millió lakosával a 3. a világban, amely nagyon fontos tényező az USA belpiaci szempontjából. Mint tapasztaljuk, a jelen elnöki ciklusban megnyilvánuló kormányzati szándék erőteljesen védeni kívánja az USA belpiacát a belső vállalkozások számára. Az is általánosan elfogadott, hogy a 300 millió fogyasztót meghaladó piac képes akár a saját fogyasztási kapacitása alapján is növekedési pályán maradni, így érthető a határozott fellépés ennek védelme érdekében. Ha ténylegesen hasonlóan erőteljes lépések védenék az EU belpiacát, biztos, hogy ismét felerősödne a tagállamokra és a taggá válni akaró tagjelöltekre irányuló centripetális erő.

1. táblázat: A Föld és azon belül a V4-országok lakosságszámának alakulása

Rangsor	Ország	Lakosság		Megoszlás
		2018	2019	
1.	Kína	1 427 647 786	1 433 783 686	18,6
2.	India	1 352 642 280	1 366 417 754	17,7
3.	USA	327 096 265	329 064 917	4,27
4.	Indonézia	267 670 543	270 625 568	3,51
5.	Pakisztán	212 228 286	216 565 318	2,81
6.	Brazília	209 469 323	211 049 527	2,74
7.	Nigéria	195 874 683	200 963 599	2,61
8.	Banglades	161 376 708	163 046 161	2,11
9.	Oroszország	145 734 038	145 872 256	1,89
10.	Mexikó	126 190 788	127 575 529	1,65
...				
38.	Lengyelország	37 921 592	37 887 768	0,491
86.	Csehország	10 665 677	10 689 209	0,139
94.	Magyarország	9 707 499	9 684 679	0,126
117.	Szlovákia	5 452 014	5 457 013	0,0707

Forrás: The World Bank, 2019

Ha a táblázatban megvizsgáljuk a V4-országok összesített helyzetét, akkor azt tapasztaljuk, hogy a 2019-re prognosztizált 29 113 fő csökkenés mellett összességében 63 718 669 főt tesz ki a V4-országok összlakosságszáma. Ezzel az EU28-on belül Németországot, Nagy-Britanniát és Franciaországot követve, a V4-országok összlakossága alapján a 4. helyet foglalja el, megelőzve Olaszországot és Spanyolországot.

Ahhoz a tényhez, hogy a V4-országok jelentik Európa gazdasági növekedésének zálogát, a népesség és ezzel együtt a fogyasztói potenciál mellett további fontos tarta-

lékot látunk, ha rápillantunk az Eurostat Regionális Évkönyv 2019. évi kiadványából idézett *1. ábrára* (EC, 2019). Ezen az EU28-országok lakosságának medián életkor szerinti megoszlását látjuk 2018-as adatok alapján. Ebből egyértelműen látszik, hogy a V4-országok lakosságának medián életkora alacsonyabb az EU15 országainál, ami a fogyasztóerőn túl a munkavállalási képességben rejlő tartalékokat is mutatja.

Mindezek megalapozzák és nyomatékosítják a V4-országok együttes politikai és gazdasági fellépését. Lengyelország és Magyarország esetében mutatkozó csökkenő lakosságszám tudatos beavatkozást igényel (Lentner et al., 2017), és indokoltta teszi a mindkét országban már megtett és folyamatban levő családvédelmi intézkedéseket. A cél nemcsak a népességszám csökkenésének megállítása, hanem ezzel együtt a társadalom előregedési folyamatának megfordítása. Erre az EU15-nél jobb esélyt ad a V4-országok medián életkora, ami egyúttal most is azt jelenti, hogy ezen országok saját belső humánerőforrás-kapacitásuk segítségével hosszú távon is képesek lesznek biztosítani a gazdasági fejlődéshez szükséges szakképzett munkaerőt.

A FÖLD GAZDASÁGI NÖVEKEDÉSÉNEK PROGNOZISA

A Föld lakosságszámának 2019-re előre jelzett növekedése 82 337 060 főt tesz ki, ami gyakorlatilag egy év alatt egy, a mai Törökország lakosságszámával megegyező növekedést jelent. Ugyanakkor az előrejelzések a népességszám növekedésének lassulását is jelzik, ami önmagában is reménykeltő. További bizakodásra ad okot, hogy a klímakatasztrófa jelei ellenére az idősorok elemzése és az előrejelzések alapján a Föld gazdasági összeteljesítménye növekszik, és ez a tendencia várhatóan következő években is így marad, mint ezt az *2. táblázat* szemlélteti, és ezt mindenképpen pozitívumként kell értékelni.

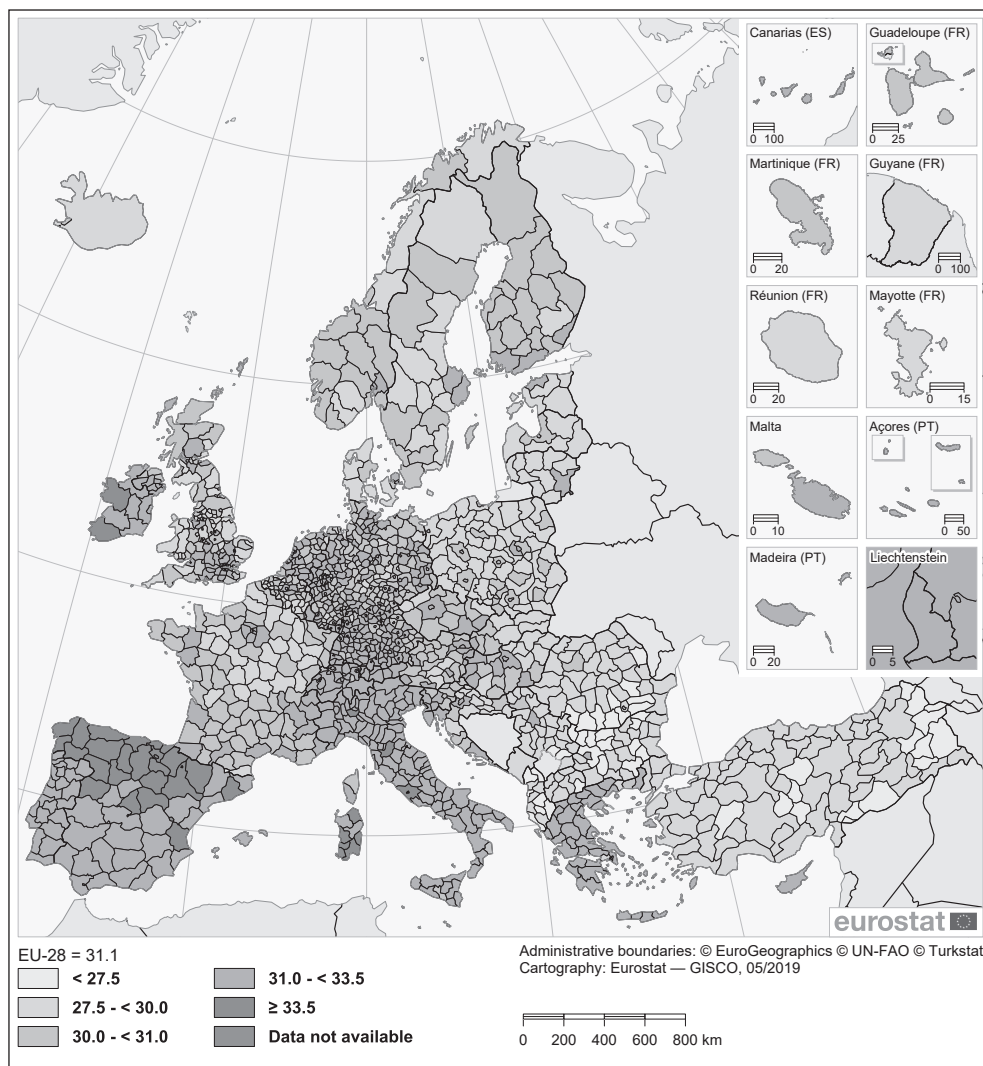
2. táblázat: Az IMF előrejelzése a Föld GDP-alakulásáról

Év	GDP (Mrd dollár)	
	Nominális	Vásárlóerő-paritás (PPP)
2018	84 835,46	135 235,88
2019	88 081,13	143 089,49
2020	93 084,96	151 081,01
2021	98 016,89	159 424,41
2022	103 262,90	168 113,32
2023	108 712,27	177 424,18

Forrás: IMF

Mint mindenre, erre az optimista, világméretű és folyamatos GDP-növekedésre is többféle magyarázatot adnak a kutatók. A BBC egyik tanulmányában (*Hét ok, amiért a Föld fejlődik*) arra hívja fel a figyelmet, hogy az aktuális gazdasági kilátások helyzete

1. ábra: Az EU28-országok lakosságának medián életkor szerinti megoszlása (2018)

Forrás: EC, 2019

ma kedvezőbb a világban, mint azt az emberek többsége gondolja, amin nem is lehet csodálkozni, mert a hírek fókuszában napról napra folyamatosan csak a katasztrófák, a terroristatámadások, a háborúk és az éhínség áll (Probst, 2019). Ezzel szemben az idézett tanulmány szerint a helyzet jobb, mint korábban, mert:

- a várható élettartam folyamatosan emelkedik;
- a gyermekhalandóság folyamatosan csökken;
- a termékenységi ráta csökken (a legújabb előrejelzések a lakosságszám növekedési ütemének csökkenését prognosztizálják);

- a GDP-növekedés tovább gyorsul,
- csökkent a globális jövedelmi egyenlőtlenség, szélesedett a fizetőképes kereslet globális megoszlása (az elmúlt kétszáz évben a Föld lakosságának növekedése mellett a napi egy főre jutó jövedelem az európai, amerikai földrajzi területek mellett Ázsiában is erős növekedést mutatott; sajnos Afrika lemaradása továbbra is jelentős);
- több ember él demokráciában;
- csökken a konfliktusok száma és aránya.

Ha a felsorolt tényezők mögé tekintünk, láthatjuk, hogy összességében ezen tényezők közvetlenül vagy közvetve a globális fizetőképes vásárlóerő erősödését jelzik, amely bár továbbra sem egyenletes eloszlásban jelenik meg a Földön, de az elmaradt térségek fejlődésére is reményt ad.

ADALÉKOK A V4-ORSZÁGOK 2019-RE PROGNOSZTIZÁLT VERSENYPÉSSÉGI MUTATÓINAK KRITIKÁJÁHOZ ÉS A KÖZÖS FELADATAINKHOZ

A nagy nemzetközi intézmények, amelyek a versenyképesség elemzésével foglalkoznak, mint például az Institute for Management Development (IMD), a Világgazdasági Fórum (World Economic Forum, WEF) vagy a Világbank, már évtizedek óta minden évben közzéteszik a versenyképesség alakulásáról készített prognózisukat és beszámolójukat. Nem egységes, de általános elfogadott értelmezésükben egy nemzetgazdaság versenyképessége azt mutatja meg, hogy mennyire képes egy ország olyan környezetet teremteni, termékek és szolgáltatások előállításával új hozzáadott értéket előállítani, amelyeknek a versengő piaci körülmények közötti értékesítése erősíti a gazdaság szereplőit, egyidejűleg a lakosság életszínvonalának és életminőségének növelését is eredményezi.

Mivel maga a versenyképesség fogalmának értelmezése sem egységes, így a versenyképességi elemzések elméleti és módszertani alapjai egymástól különböznek. Vizsgálatainkban különböző területekre, pillérekre különböző tartalmú és számosságú mutatót, különböző számú szakértő bevonásával alkalmaznak. Mindez sokszor még a saját, korábbi évi eredményeikkel való összehasonlíthatóságát is nehezíti, nem is beszélve a különböző mutatók összehasonlíthatóságáról.

A hazai szerzők már évek óta megalapozott kritikát fejtenek ki a különböző versenyképességi mutatókkal szemben. Az MNB elemzői már többször felhívták a figyelmet a szubjektív szerepére és az abból fakadó problémákra. Baksay és szerzőtársai már 2017-ben rámutattak, hogy a WEF *Global Competitiveness Report* nevű versenyképességi rangsora, amely az egyik legismertebb versenyképességi értékelésnek számít világszerte, megalapozottsága tekintetében nem ad megbízható eredményt, ezért az csak kellő óvatossággal és kritikával használható (Baksay et al., 2017a). Az objektív értékelés érdekében, jelen tanulmány szerzőjéhez hasonlóan, ők is további mutatók bevonásának szükségességére mutatnak rá.

A 2017. évi nemzetközi versenyképességi prognózisokkal kapcsolatban az ÁSZ szakértői is felhívták a figyelmet arra, hogy hazánk gazdasági teljesítménye szinte

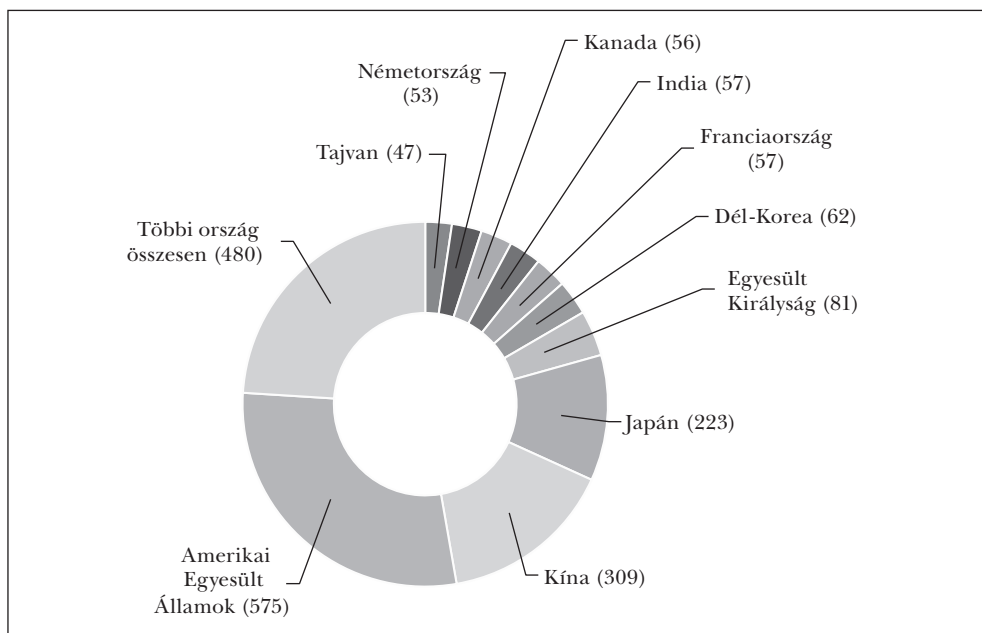
minden fontos index tekintetében évről évre erősödik, a WEF és az IMD által készített versenyképességi rangsorokon ennek ellenére Magyarország indokolatlanul rosszul szerepelt (Simon–Lengyel, 2019). Ezek megalapozott észrevételek, ezért jelen tanulmány szerzője az alábbiakban összeveti egymással ezen prognózisokat, és további mutatók bevonásával kritikát fogalmaz meg a nemzetközi intézmények 2019. évi versenyképességi prognózisára vonatkozóan, és az objektív versenyképesség megállapítása érdekében további, a gazdasági teljesítményt jobban hangsúlyozó mutatók bevonását ajánlja. Álláspontja szerint az országok versenyképességi rangsora nem állhat ellentmondásban az adott ország gazdasági erejével, de mint a 4. táblázatból láthatjuk, az összevetés eredménye nem mutatja ezt egyértelműen. A versenyképességgel foglalkozó intézmények mutatóiban tapasztalható ellentmondás különösen Kína esetében igaz, amely egyik nevesített intézményi versenyképességi rangsorban sem szerepel az első 10-ben, holott a GDP-rangsor és a versenyképes nagyvállalatainak száma szerint is 2. a világon. Hasonlóan ellentmondásos Japán versenyképességének jelzése is.

A szerző álláspontja szerint az országok gazdasági erejének rangsorát a GDP objektívnek nevezhető mutatója alapján el lehet fogadni.¹ Az egy főre vetített GDP pedig a hatékonyság jobb feltárását segíti. A versenyképes nagyvállalatok száma is egzakt módon mutatja az adott ország piaci versenyben elfoglalt helyét. A *Forbes* Global 2000 listája minden szubjektivitást nélkülöző négy mutató (árbevétel, nettó profit, mérlegfőösszeg, piaci kapitalizáció) alapján rangsorolja a vállalatokat (2. ábra). A nagyvállalatok országonkénti megoszlását tekintve az eredmények mutatják, micsoda versenyfűtás folyik az utóbbi években az USA és Kína között a nagyvállalatok területén.

A 2019. évi Global 2000 rangsor szerint tíz ország a 2000-ből 1520 vállalatot birtokol, azaz a vállalatok 76%-át (ez a tíz ország szerepel a 4. táblázat szerinti összefoglaló kimutatásban is). A maradék 24%-ot kitevő 480 vállalatot osztozik a többi ország, köztük a V4-hez tartozó Lengyelország 7, Magyarország 2, Csehország 1 nagyvállalattal. Szlovákia nem szerepel a listán. Az Ausztriával való összevetéshez megjegyezzük, hogy nyugati szomszédunk 9 vállalattal jelenik meg a listán. A V4-es országok Global 2000 listán szereplő nagyvállalatai országonkénti megoszlását szemlélteti a 3. táblázat. A nagyvállalatok mellett ugyanakkor nem szabad megfeledkezni a kkv-k innovációs és ezzel együtt versenyképességi szerepéről sem.

Az előzőek összefoglalásaként a 4. táblázat tartalmazza a szerző által végrehajtott komplex összevetést, amelyet tovább árnyal a kiegészítő mutatók figyelembevételével. Előjáróban a már nevesített három intézmény versenyképességi rangsorát vetjük össze a gazdasági teljesítményt tükröző egy főre eső GDP-(nominális és PPP) rangsorral, valamint a Global 2000 legnagyobb vállalatok országonkénti megoszlásának listájával. A szerző azért tartja fontosnak bevonni az egy főre eső GDP vásárlóerő-paritáson (PPP) mért rangsort, mert az alapján valamennyi V4-ország jobban pozicionált a gazdasági teljesítmény tekintetében. Vizsgálatunk céljának megfelelően a V4-ek eredményét kiemelten szemlélteti a táblázat. Kínát a három intézmény versenyképességi rangsorának hangsúlyos kritikájaként, Ausztriát pedig a kihívás nagyságának érzékeltetése miatt láthatjuk.

2. ábra: A Forbes Global 2000 alapján a nagyvállalatok országonkénti megoszlása, 2019

Forrás: Forbes, 2019

3. táblázat: A V4-országok nagyvállalatai a Forbes 2019-es Global 2000 listájában

Helyezés	Ország	Vállalat	Árbevétel (Mrd dollár)	Nettó profit (Mrd dollár)	Mérlegfőösszeg (Mrd dollár)	Piaci kapitalizáció (Mrd dollár)
964.	Csehország	CEZ Group	8,3	0,475	32,3	12,6
650.	Lengyelország	PKN Orlen	30,4	1,60	17,1	11,4
684.	Lengyelország	Grupa PZU	10,4	0,888	87,1	9,6
812.	Lengyelország	PKO Bank Polski	4,7	1	86,3	12,9
1009.	Lengyelország	Pging Group	11,4	0,889	14,2	9,2
1172.	Lengyelország	Bank Pekao	2,6	0,633	50,9	8,1
1619.	Lengyelország	PGE Polska Grupa Energetyczna	7,2	0,415	20,2	4,7
1990.	Lengyelország	Grupa LOTOS	8,3	0,439	5,9	4,1
868.	Magyarország	OTP Bank	4,4	1,2	52	12
886.	Magyarország	MOL Hungarian Oil	19,1	1,1	16,4	7,4

Forrás: Forbes, 2019

4. táblázat: A versenyképességi mutatók összevetése az egy főre eső GDP-, valamint a nagyvállalati rangsorral

Versenyképességi mutatók összehasonlítása (2018–2019)				Egy főre eső GDP (2019) nominális	Egy főre eső GDP (2019) PPP	Ország/db
	IMD: World Competi- tiveness Report	WEF: Global Competi- tiveness Report GCI	The World Bank: Doing Business	IMF	IMF	Forbes Global 2000
Vizsgált országok száma	63,00	140,00	190,0	193,00	193,0	2000 db vállalat
Vizsgált mutatók száma	332,00	98,00	11,0	GDP	GDP	4,0
Rangsor						
1.	Szingapúr	USA	Új-Zéland	Luxemburg	Katar	USA/575
2.	Hongkong	Szingapúr	Szingapúr	Makaó	Makaó	Kína/309
3.	USA	Németország	Dánia	Svájc	Luxemburg	Japán/223
4.	Svájc	Svájc	Hongkong	Norvégia	Szingapúr	Egyesült Kir./81
5.	Egyesült Arab Em.	Japán	Dél-Korea	Írország	Brunei	Dél-Korea/62
6.	Hollandia	Hollandia	Grúzia	Katar	Írország	Francia./57
7.	Írország	Hongkong	Norvégia	USA	Norvégia	India/57
8.	Dánia	Egyesült Királyság	USA	Szingapúr	Egyesült Arab Em.	Kanada/56
9.	Svédország	Svédország	Egyesült Királyság	Dánia	Kuvait	Németo./53
10.	Katar	Dánia	Macedónia	Ausztrália	Hongkong	Tajvan/47
	Rangsor					Vállalatok száma
Ausztria	19	22	26	14	20	9 db
Csehország	33	29	35	40	38	1 db
Lengyelo.	38	37	33	59	46	7 db
Magyaro.	47	48	53	56	48	2 db
Szlovákia	53	41	42	45	42	–
Kína	14	28	46	72	75	309/Kína

Forrás: Saját szerkesztés

Ha az egy főre eső vásárlóerő-paritáson vett GDP rangsoraival vetjük össze a nemzetközi intézmények versenyképességi prognózisát, láthatjuk, hogy Csehország és Lengyelország esetében jobb, Magyarország és Szlovákia esetében viszont rosszabb vagy azonos versenyképességi mutatókat közöltek, ami a már említett szubjektivitást jelzi. Mindezekkel szemben fontos tény, hogy az IMF 2019-es GDP-előrejelzése alapján a

térségi megközelítés szempontjából, ha a V4-országok együttes GDP-összteljesítményét nézzük, akkor az EU-ban a 6., a világrangsorban pedig a 16. helyre jogosítja fel a V4-eket, amely indokolja az együttműködés további erősítését.

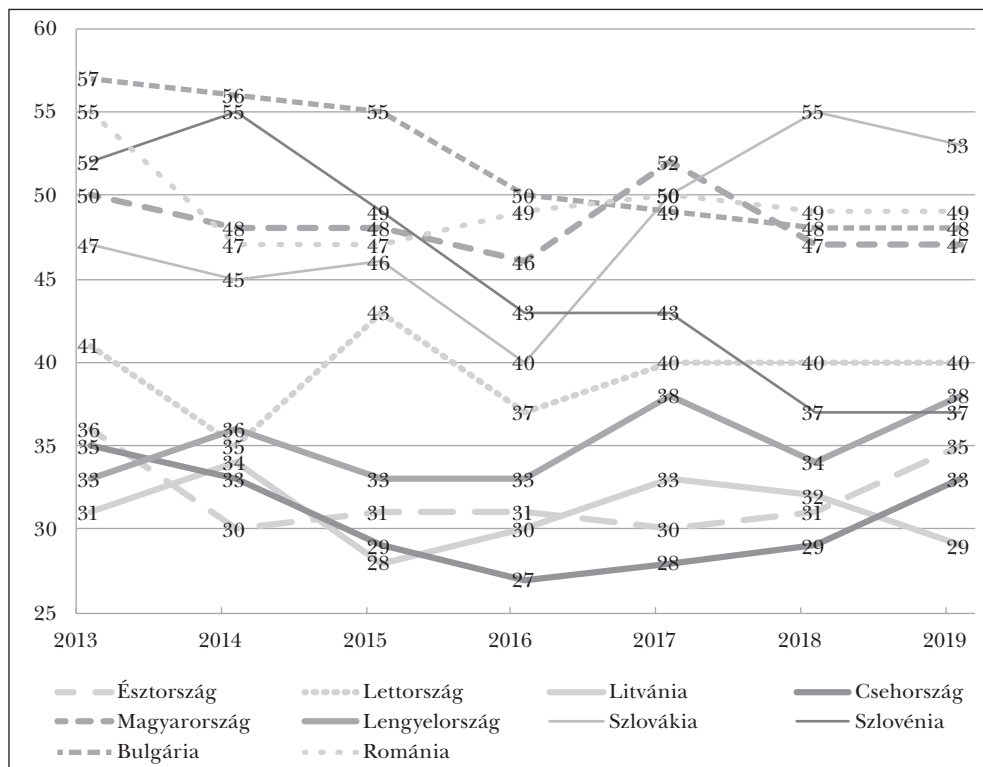
A V4-országok nemzetközi intézmények által prognosztizált mutatói alapján megállapítható, hogy azok nem megalapozott tükörképet mutatnak, hiszen ha csak Magyarországot nézzük, látható, hogy a válságkezelés (Baksay et al., 2017b), majd az egyensúly elérése után elindult növekedés (Matolcsy, 2015) és a felzárkózás útján halad az ország (Matolcsy–Palotai, 2019). A már évekkal ezelőtt bekövetkezett fordulat eredményeképpen több éve az uniós átlagot meghaladóan nő a visegrádi országok GDP-je. „A magyar gazdaság teljesítménye 2018-ban 4,9%-kal emelkedett az egy évvel korábbihoz képest, így a 2013-ban kezdődött gazdasági konjunktúra 2018-ban is folytatódott. Gazdaságunk bővülésének üteme illeszkedett a térségünk országait jellemző GDP-növekedéshez. 2018 során a visegrádi országok az uniós átlagot (1,9%) meghaladóan emelkedtek, miközben az EU gazdasága és ezen belül a fontosabb nemzetgazdaságok lanyhuló ütemben növekedtek” (KSH, 2019:10). Ez az évek óta zajló konjunktúra 2019-ben is folytatódik, és mind a négy visegrádi ország növekedése továbbra is meghaladja az EU28 átlagát. Mindez kedvező és nagyon fontos is annak érdekében, hogy tovább növekedjen a V4-országok súlya. Ugyanakkor, mint ezt láthatjuk, ezen eredmények nem tükröződnek a nemzetközi intézmények mutatóiban!

Az IMD több évre visszatekintő értékelésében láthatjuk, hogy Magyarország stagnáló, 47. helyre sorolt értékelése és Lengyelország 38. helyre romló minősítése ellentmondásban van az országok GDP-növekedésével, hiszen a GDP Magyarországon 2018-ban 4,9%-kal, Lengyelországban pedig 5,1%-kal emelkedett. Az előzőekben idézett KSH-statisztika alapján ugyanez igaz Csehországra és Szlovákiára is, tehát az IMD által visszatekintett versenyképességi tükörkép nem mutatja objektív módon a V4-országokban évek óta zajló növekedést (3. ábra).

Magyarország tekintetében érdemes a történelmi hátteret is felidézni. Az ÁSZ ellenőrzési jelentésében rámutat az állami források felhasználásának hiányosságaira. A több mint tízéves jelentést azért idézi a szerző, hogy tanuljunk belőle, és kerüljük el az akkor elkövetett hibákat (ÁSZ, 2008). A jelentés szerint az állam által támogatott gazdaságfejlesztés, amelynek fogalma és tartalma nehezen beszorítható az államháztartás rendszerébe, önmagában nem csupán forráskérdés. A vizsgált 2004–2006-os időszakban, a közel 1500 Mrd Ft összegű gazdaságfejlesztési jellegű államháztartási kiadásokhoz nem alakították ki a társadalmi-gazdasági fejlesztések átfogó stratégiáját, ebből kifolyólag nem volt megoldott a fejlesztési célokat szolgáló erőforrások összhangja. A tervezési és szabályozási elmaradások miatt az ellenőrzött időszakban nem valósult meg a gazdaságfejlesztés területére irányuló direkt és indirekt állami eszközök és erőforrások alkalmazásának szabályozott harmonizációja. Az összehangolás és harmonizáció hiánya akadályozta az eszközfelhasználás haszonmaximalizálását.

Az idézett ÁSZ-jelentés kiemeli, hogy a világgazdasági versenyben alkalmazható állami eszközöket (milyen célokra, milyen területeken nyújtható támogatás állami forrásból, beleértve az adó- és kamatkedvezményeket is) egyértelműen meghatározza az

3. ábra: Közép- és Kelet-Európa országainak az IMD versenyképességi mutatója szerinti rangsora alakulása

Forrás: IMD, 2019

Európai Unió versenyjoga. A közösségi versenyjog elismeri, hogy szükség lehet a nemzeti vállalatoknak és iparágaknak nyújtott támogatásokra, de tilt minden olyan tagállami forrásból nyújtott támogatást, amely torzíja a versenyt, és meghatározza azokat a területeket is, ahol a szabályozott szintű támogatás megengedett, pl. a foglalkoztatás javítására, képzésre, energiamegtakarításra, regionális célokra, környezetvédelemre, kutatás-fejlesztésre, valamint kis- és középvállalatok részére nyújtott támogatások. A jelentés tartalmazza, hogy az IMD World Competitiveness Yearbook 2000 és 2007. évi adatai alapján Magyarország a világ versenyképességi rangsorában 2007-ben nyolc hellyel rosszabb pozícióval rendelkezett, mint 2000-ben.

Az EU területi kohéziója és regionális politikája eredményeinek további sajátos látletele az EU28 és a V4-országok jelentős területi, regionális szórása a GDP előállításában. Mindezek a regionális különbségek mellett a versenyképességben játszanak szerepet. Az Eurostat 34/2019. számában, 2019. február 26-án számolt be az EU28 régióinak szórásáról az egy főre vetített GDP alapján (Eurostat, 2019). Az olló igen tágira nyitott, hiszen az EU28 régióinak átlagához képest (100%) London központja a maga 626%-ával tornyosul az élre, szemben a legszegényebb északnyugat-bolgár régió

31%-ával. Sajnos ebben a nagy szórásban a V4-országok régiói is érintettek. Prága és Pozsony a maguk 7., illetve 8. helyezését kiemelkedő helyet foglalnak el a top 10-es listában, de az olló másik ágán, a legszegényebb 20 régióban 4 magyar és 3 lengyel régió is szerepel. A V4-országok régióinak átlagát, a fővárosok eredményét a jelentésből kiemelve a 5. táblázat mutatja. Ismét láthatjuk Ausztria hasonló eredményeit az összehasonlítás érdekében. Az eredmények alapján az egész EU-nak, az összes visegrádi országnak és különösen Magyarországnak és Lengyelországnak van kiemelt közös feladata a területi kohézió és a regionális versenyképesség javítása területén.

5. táblázat: Az EU28-régiók egy főre eső GDP-átlagához (100%) viszonyítva a V4-es régiók átlageredményei és az egyes fővárosok teljesítménye

Ország megnevezése	Régiók átlaga (NUTS2)	Főváros
EU28	100%	Brüsszel/196%
Csehország	89%	Prága/187%
Lengyelország	70%	Varsó/152%
Magyarország	68%	Budapest/139%
Szlovákia	76%	Pozsony/179%
Ausztria	127%	Bécs/151%

Forrás: Eurostat, 2019

További, a versenyképességet befolyásoló adalékként a humánkapacitások hatékony alkalmazásával összefüggésben érdemes megvizsgálni a versenyhelyzet elemzésével foglalkozó, már többször hivatkozott IMD World Competitiveness Centernek az *IMD World Talent Ranking 2018* címen publikált felmérését, amely azt rangsorolta, hogy a felmérésben részt vevő 63 ország és az ott működő vállalati szektor mennyire képes vonzóvá tenni saját magát a tehetséges munkavállalók számára (IMD, 2018). Azt vizsgálták, hogy az országok hogyan teljesítenek a legkülönbözőbb területeken. Idetartoznak a közvetlen bérjellegű motiváción kívül az oktatás, a gyakornoki képzés, a munkahelyi képzés, a nyelvtudás, a megélhetési költségek, a javadalmazás és az adók mértéke, valamint az általános életminőségre és a társadalmi környezetre vonatkozó szempontok.

A 6. táblázatban az *IMD World Talent Ranking 2018* összefoglaló listáját láthatjuk az országok rangsorával. A táblázat és a publikáció adatai alapján két dolog biztosan látszik. Svájc az elmúlt öt évben töretlenül tartja vezető szerepét. A V4-országok közül Csehország és Lengyelország vonzási képessége meghaladja Magyarországot és Szlovákia ilyen képességét. A szerző célja és felvállalt feladata, hogy a jó példákat elemezve, ajánlásokkal segítse a magyar országimázs fejlődését és a magyar tehetségek hatékony kibontakoztatását. Ennek keretében felhívja a figyelmet a tehetségmenedzsment minél szélesebb körű elterjesztésének támogatására, hiszen a módszertan hatékony alkalmazása segítheti a magyar és a V4-országok kkv-szektorának bekapcsolódását az innovációs versenybe.

6. táblázat: A V4-országok helyezései az IMD World Talent Ranking 2018 eredménylistájából

Összesített rangsor 2018	Ország	Éves változás		Összpontszám 2018	
1	Svájc		0		100,00
2	Dánia		0		91,97
3	Norvégia	+	4		86,37
4	Ausztria		0		86,10
5	Hollandia	+	1		85,25
6	Kanada	+	5		84,50
7	Finnország	–	2		83,00
8	Svédország	+	1		82,45
9	Luxemburg	+	1		81,63
10	Németország	–	2		81,11
...					
37	Csehország	+	1		61,02
38	Lengyelország	–	4		60,81
49	Magyarország	+	5		47,76
59	Szlovákia	–	13		39,63

Forrás: IMD, 2018:24–25

A tehetségek hatékony alkalmazására a módszertan ismert, és gyakorlati alkalmazása ajánlott (Thom–Zöldréti, 2019). Mindez azért fontos, mert a tehetségek kiválasztása, felkészítése és motiválása a szakképzéstől kezdve a legmagasabban képzett, a tudományos kutatási munkához kapcsolódó területeken is kiemelkedő szerepet játszik az adott vállalkozás és az ország versenyképessége szempontjából (Lentner, 2007), ezért hazánkban és a V4-országokban is érthető és szükséges módon, az elért eredmények mellett, további erőfeszítéseket kell tenni ezen a területen is.

A humánkapacitás és azon belül a tehetségek hatékony alkalmazásához kapcsolódóan a munkaerő vonzására, a környezet és a közösség fontosságára a BCG/WFPMA-együttműködés publikációja is rámutat (BCG, 2014). Felmérésük szerint a munkahelyválasztásnál a foglalkoztatottak számára a munkakultúra szempontjai fontosabbak az anyagi szempontoknál. Ez a fiatal tehetségek munkaválasztásánál különösen lényeges, hiszen esetükben, egy versenyző jövőképből kiindulva, nagyobb hangsúllyal szerepelnek a szakmai megbecsüléssel, a sikerrel és elismeréssel összefüggő szempontok, mint a pénzügyiek.

Az előzőeken túl, tovább hangsúlyozva a magasan képzett szakemberek versenyképességre gyakorolt, kiemelkedő szerepének fontosságát, örömteli hír, hogy a QS World University Rankings 2020-as listájának tanúsága szerint hat magyar egyetem is szerepel a világ ezer legjobb egyeteme között. A legelőkelőbb helyezést a Szegedi Tudományegyetem érte el, amely a lista 501–510. helyén szerepel. A Debreceni Egyetem a 601–650., az ELTE és a Pécsi Tudományegyetem a 650–700., a Budapesti Műszaki

és Gazdaságtudományi Egyetem és a Budapesti Corvinus Egyetem pedig a 801–1000. helyezett jelenleg a nemzetközi listán. Sőt, ha nem az összevont egyetemi rangsort, hanem a szakterületek szerinti rangsort nézzük, akkor tíz magyar képzési terület szerepel a listán. Magyarországhoz hasonlóan a többi V4-ország is reményteljes eredményt ért el az egyetemek rangsorban szereplő számát tekintve. Elérendő közös célkitűzés, hogy a V4-országok egyetemei minél hamarabb a rangsor első 200 helyezettje között szerepeljenek. Erre meg is van a közös akarat (7. táblázat).

7. táblázat: A V4-országok egyetemeinek száma a QS World University Rankings 2020-as listáján

Ország megnevezése	Egyetemek száma a listán
Csehország	9
Lengyelország	16
Magyarország	6
Szlovákia	3

Forrás: QS Top Universities, 2019

KÖVETKEZTETÉS ÉS KITEKINTÉS

A V4-országok 2019. évi, a nemzetközi intézetek által közölt versenyképességi előrejelzéseivel összefüggésben az előzőekben bemutatott összehasonlító módszertan és tényezők együttes eredménye alapján megállapíthatjuk, hogy azok szubjektivitást is tükröznek, így azok használatát csak ennek ismeretében lehet használni. Az eredmények azt mutatják, hogy az elmúlt években elért növekedés megalapozza a felzárkózást, ennek ellenére jelenleg a V4-országok egyike sem érte még el a hosszabb távon célként kitűzött teljes versenyképességi fordulatot, így ez közös kihívást jelent valamennyi V4-ország számára.

Ugyanakkor a versenyképesség elemzésével foglalkozó nemzetközi intézetek mutatóival szemben a megfogalmazott kritika jelen vizsgálat eredményei alapján jogosnak tűnik, a szubjektivitásra és a gazdasági teljesítmény nem kellő és nem egyenlő arányú figyelembevételére az általuk prognosztizált rangsorok első 10 helyezettje tekintetében egyértelműen rámutat a tanulmány. A gazdasági teljesítmény nem egységes figyelembevételét a V4-országok esetében is tetten érhetjük a tanulmány igazolása alapján. A vizsgálatba bevont valamennyi mutató tekintetében egybecsengés van abban, hogy Csehország és Lengyelország jelenleg kedvezőbb versenyképességi pozíciót mutat, mint Magyarország és Szlovákia. Ugyanakkor, ha az egy főre eső vásárlóerő-paritáson vett GDP-rangsorokkal vetjük össze a nemzetközi intézmények versenyképességi prognózisát, láthatjuk, hogy Csehország és Lengyelország esetében jobb, Magyarország és Szlovákia esetében viszont rosszabb vagy azonos versenyképességi mutatókat közöltek a nemzetközi versenyképességet minősítő intézmények, ami a már említett szubjektivitást jelzi.

Magyarország esetében közel tízéves fejlődés után mára sikerült Európa legdinamikusabban fejlődő gazdaságává válnia. A megtermelt költségvetési forrásokból, egye-

bek mellett, folyamatosan emelkedik a bérekre, az egészségügyi ellátásra és az oktatásra, tehát a fogyasztásra és a humánkapacitás fejlesztésére fordított kiadások aránya. Mindezek segítik a fogyasztás bővülését és a szakképzett humán erőforrás biztosítását a gazdaság számára, ezek pedig visszahatnak a gazdaság és versenyképesség előbbre jutására (Lentner, 2015; 2019). Mindezen eredményeket egyelőre nem igazolják vizsza a nemzetközi intézetek versenyképességi mutatói. Ugyanakkor gazdaságpolitikánk lényegének abban kell állnia, hogy évtizedeken átívelően stabilitást és gyarapodást biztosítson (Matolcsy, 2015).

Az EU-ban folyó felfokozott piaci versenyben a többi szereplővel szemben – első sorban azok történelmileg kialakult előnyeik további érvényesítési képessége és kihasználása miatt – a V4-országok az elmúlt években sem a versenyképességben, sem a gazdasági eredmények tekintetében nem tudták átrendezni a sorrendet. Tehát hangsúlyozni kell, nem arról van szó, hogy a V4-országok tétlenkedtek volna az elmúlt években, hanem arról, hogy jól felfogott érdekeiket képviselve a többi tagország is „foggal-körömmel” harcol a piaci pozícióinak, gazdasági teljesítményeinek megtartásáért és fejlesztéséért. Mindezekből kiindulva azt is látni kell, hogy a V4-országok csak további szoros gazdasági együttműködéssel tudják kihasználni és érvényesíteni a politikai és méretgazdasági előnyöket, és felszabadítani a fogyasztásban, valamint a foglalkoztatásban rejlő tartalékaikat. A V4-országok mindegyike az előzőekben felvázolt képet tisztán látja, és sorra dolgozza ki a cselekvési programjait versenyképessége javítása érdekében. Magyarország tekintetében a monitoring és a következetes végrehajtás is biztosított (Lambert, 2019), így megvalósítható az erőforrások összehangolt és harmonizált felhasználása.

Az EU kohéziós politikája ellenére az egész EU-ban és így a V4-országok régióiban is szinte változatlanul jelentős gazdasági különbségek tapasztalhatók regionális szinten. Így a V4-es országok közös feladatainak sorába tartozik a regionális fejlettségi különbségek csökkentése is. Ebben különösen Magyarország és Lengyelország tekintetében kell a közeljövőben fordulatot elérni, hiszen a vidék megtartóképessége a fenntartható fejlődésnek is feltétele. A regionális versenyképesség fejlesztése mellett további közös cél és feladat, hogy az együttműködő V4-országok összesített fogyasztási kapacitásában rejlő tartalékaikat saját gazdasági fejlődésükre kölcsönösen használják ki. Ehhez tovább kell erősíteni a már eddig is szép sikereket elért társadalmi és gazdasági együttműködést.

Magyarország tekintetében hasonló következtetésre jutott az MNB és a kormány, és meg is tették a maguk szükséges lépéseit. Idesorolható az MNB Versenyképességi Programja, a Nemzeti Versenyképességi Tanács által kidolgozott Program a Versenyképesebb Magyarorszáért, valamint a kormány által kiadott Magyarország 2019. évi Nemzeti Reform Programja (MNB, 2019; Nemzeti Versenyképességi Tanács, 2019; Magyarország Kormánya, 2019). Az egész nemzet jövőjét és azon belül a versenyképességi potenciálok javítását tartalmazzák a Családvédelmi Akciótervben, a Gazdaságvédelmi Akciótervben és a Magyar Falu Programban lefektetett célok és a megvalósításukat szolgáló eszközök. A helyzet és a felsorolt programokban, akciótervekben lefektetett irányok és célok világosak, az EU28 átlagát meghaladó gazdasági növeke-

dés pedig feszíti a vitorláinkat, így most már csak, ahogy a Nagy Pompeius mondja, „Navigare necesse est”, vagyis hajózni kell céljaink felé, bármennyire is háborog a tenger.

JEGYZET

- ¹ Az IMF és más intézmények éves előrejelzései mellett folyamatosan nyomon követik az adott évben várható GDP-változásokat. Jelen tanulmányban a felhasznált irodalomban megadott, az IMF 2019. évi GDP-előrejelzését használjuk az elemzésünkhöz, vagyis mind a versenyképességi, mind a GDP-prognózisok tekintetében az éves előrejelzések összevetését végzi el a tanulmány.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ÁSZ (2008): *Jelentés a gazdaságfejlesztés állami eszközrendszere működésének ellenőrzéséről*. 0802. sz., Állami Számvevőszék.
- Baksay Gergely – Palotai Dániel – Szalai Ákos (2017a): *Mennyire objektív a WEF versenyképességi rangsora? Egy mértékadó versenyképességi rangsor gyengeségei*. www.mnb.hu/letoltes/baksay-gergely-palotai-daniel-szalai-akos-mennyire-objektiv-a-wef-mnbhonlapra.pdf.
- Baksay Gergely – Palotai Dániel (2017b): Válságkezelés és gazdasági reformok Magyarországon, 2010–2016. *Közgazdasági Szemle*, 64. évf., 7–8. sz., 698–722, <https://doi.org/10.18414/ksz.2017.7-8.698>.
- BCG (2014): *Creating People Advantage 2014–2015*. The Boston Consulting Group, www.eapm.org/wp-content/uploads/2014/12/BCG_Creating_People_Advantage_2014-2015.pdf.
- EC (2019): *Eurostat Regional Yearbook 2019*. European Commission, Luxembourg.
- Eurostat (2019): Regional GDP per capita ranged from 31% to 626% of the EU average in 2017. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-press-releases/-/1-26022019-AP>.
- Forbes (2019): Global 2000. *Forbes*, www.forbes.com/global2000/#265bf2fb335d.
- IMD (2018): *IMD World Talent Ranking 2018*. IMD World Competitiveness Center, Lausanne, www.imd.org/wcc/world-competitiveness-center-rankings/talent-rankings-2018/.
- IMD (2019): *IMD World Competitiveness Yearbook 2019*. IMD World Competitiveness Center.
- IMF (2019): *GDP Indicators 2019*. International Monetary Fund, <http://statisticstimes.com/economy/gdp-indicators-2019.php>.
- KSH (2019): *Magyarország 2018*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, www.ksh.hu/docs/hun/xftp/ido-szaki/mo/mo2018.pdf.
- Lambert Gábor (2019): A versenyképességi reformpolitika folytatása nemzeti érdek, míg eredményei nemzeti értéké válhatnak. Interjú Palotai Dániellel az MNB 330 pontból álló versenyképességi programjáról. *Biztosítás és Kockázat*, 6. évf., 2. sz., 6–17, <https://doi.org/10.18530/bk.2019.2.6>.
- Lentner, Csaba (2007): The Competitiveness of Hungarian University-Based Knowledge Centres in European Economic and Higher Education Area. *Transformations In Business & Economics*, Vol. 6, No. 2, 87–100.
- Lentner Csaba (2015): Az új magyar állampénzügyi rendszer – történeti, intézményi és tudományos összefüggésekben. *Pénzügyi Szemle*, 60. évf., 4. sz., 485–472.
- Lentner Csaba (2019): Versenyképesség. Főszerkesztői bevezető. *Polgári Szemle*, 15. évf., 1–3. sz., 2019, 7–10, <https://doi.org/10.24307/psz.2019.0901>.
- Lentner Csaba – Novoszáth Péter – Sági Judit (2017): A magyar családpolitika és a születésszám alakulásának egyes kiemelt területei demográfiai, szociológiai és állampénzügyi vetületben, nemzetközi kitekintéssel. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 5. évf., 4. sz., 106–133.
- Magyarország Kormánya (2019): *Magyarország 2019. évi Nemzeti Reform Programja*. Magyarország Kormánya, 2019. április.
- Matolcsy György (2015): *Egyensúly és növekedés. Konszolidáció és stabilizáció Magyarországon, 2010–2014*. Kairosz Kiadó, Budapest.

- Matolcsy György – Palotai Dániel (2019): Felzárkózási pályán Magyarország. *Hitelintézeti Szemle*, 18. évf., 3. sz., 5–28, <https://doi.org/10.25201/hsz.18.3.528>.
- MNB (2014): *Társadalmi Felelősségvállalási Stratégia*. Magyar Nemzeti Bank, Budapest, 2014. június.
- MNB (2019): *Versenyképességi Program 330 pontban*. Magyar Nemzeti Bank, Budapest
- Nemzeti Versenyképességi Tanács (2019): *Program a versenyképesebb Magyarorszáért*. Magyarország Kormánya, www.kormany.hu/download/7/91/91000/Program%20a%20Versenyk%C3%A9pesebb%20Magyarorsz%C3%A1g%C3%A9rt.pdf#!DocumentBrowse.
- Probst, Julius (2019): Seven Reasons Why The World Is Improving. *BBC*, 11 January, www.bbc.com/future/story/20190111-seven-reasons-why-the-world-is-improving.
- QS Top Universities (2019): QS World University Rankings. www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2020.
- Simon József – Lengyel Viktor (2017): Objektívek-e a versenyképességi rangsorok? *Pénzügyi Szemle online*, 2017. november 2., www.penzugyiszemle.hu/hirek/objektivek-e-a-versenykepessegi-rangsorok.
- Thom Norbert – Zöldréti Attila (2019): Ajánlások a gyakornok (trainee) programok sikeres lebonyolításához. *Munkaügyi Szemle*, 62. évf., 6. sz., 62–69.
- UN (2019): *World Population Prospects 2019*. United Nations, https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_Volume-I_Comprehensive-Tables.pdf.
- WEF (2017): *The Global Competitiveness Report 2016–2017*. World Economic Forum, www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1.
- WEF (2018): *The Global Competitiveness Report 2018*. World Economic Forum, <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018>.
- WEF (2019): *The Global Competitiveness Report 2019*. World Economic Forum, http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf.
- World Bank (2019): *Doing Business 2019. Training for Reform*. The World Bank, www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf.